

АНОТАЦІЯ

Маляренко К. О. Суспільно-географічне дослідження економічного потенціалу регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 106 – Географія (галузь знань 10 – Природничі науки). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2026.

Дисертація присвячена суспільно-географічному дослідженню економічного потенціалу регіону, визначенню особливостей його формування, функціонування, просторової організації та трансформації в умовах сучасних суспільно-економічних викликів. Особливу увагу приділено аналізу економічного потенціалу Харківської області як одного з ключових регіонів України, що зазнав значного впливу повномасштабної війни та водночас зберігає важливе значення для національного економічного розвитку та повоєнного відновлення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення ролі економічного потенціалу регіонів в умовах війни, посилення регіональних диспропорцій, структурних трансформацій господарства та формування нової моделі просторового розвитку України. Сучасні виклики актуалізують потребу в дослідженні економічного потенціалу не лише як сукупності ресурсів, а як складної територіально організованої системи, що визначає рівень стійкості, конкурентоспроможності, адаптивності та здатності регіону до відновлення. Особливого значення набуває суспільно-географічний підхід, який дозволяє розглядати економічний потенціал через взаємодію природно-ресурсних, демографічних, виробничих, інфраструктурних, інституційних та соціальних складових у просторі.

Метою дисертаційного дослідження є визначення структурно-динамічних та просторово-часових особливостей економічного потенціалу регіону на основі теоретико-методичних засад суспільної географії.

Теоретико-методологічною основою дослідження стали положення суспільної географії, регіоналістики, просторового розвитку, теорії регіонального розвитку, концепцій сталого розвитку, економічної стійкості, просторової справедливості та партисипативного врядування. У роботі використано комплекс загальнонаукових, конкретно-наукових і спеціальних методів дослідження, серед яких аналіз і синтез, систематизація, формалізація, ретроспективний аналіз, статистичні методи, кластерний аналіз, порівняльно-географічний, картографічний методи, SWOT-аналіз та кейс-стаді. Це дозволило поєднати теоретичний, регіональний і локальний рівні дослідження економічного потенціалу.

Інформаційну базу дослідження становили офіційні статистичні матеріали, нормативно-правові документи, аналітичні матеріали центральних і регіональних органів влади, звітність територіальних громад, відкриті державні реєстри, дані Державної податкової служби України, ресурси порталу «Фінансова спроможність громад», Dashboard фінансового ресурсу місцевих бюджетів, інтерактивної Податкової карти України, а також стратегічні документи розвитку територій. Особливістю дослідження стало використання альтернативних джерел інформації для аналізу економічного потенціалу в умовах обмеженого доступу до офіційної статистики під час воєнного стану.

У дисертації узагальнено та систематизовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження економічного потенціалу регіону. Встановлено місце економічного потенціалу в структурі інтегрального потенціалу території та обґрунтовано його роль як системоутворюючого чинника регіонального розвитку. Запропоновано структурно-компонентну схему економічного потенціалу території, структурно-функціональну модель його реалізації, структурно-логічні схеми причинно-наслідкових зв'язків та інтегровану суспільно-географічну модель реалізації економічного потенціалу, які дозволяють комплексно оцінювати передумови, механізми та результати територіального розвитку.

Обґрунтовано методику суспільно-географічного дослідження економічного потенціалу регіону, яка передбачає поєднання теоретико-методологічного, концептуально-аналітичного, інформаційно-статистичного, просторово-аналітичного та прикладного блоків дослідження. Доведено доцільність використання податкових надходжень як індикатора оцінювання економічного потенціалу регіону та територіальних громад в умовах воєнного часу.

Досліджено суспільно-географічні передумови формування економічного потенціалу Харківської області та встановлено, що до початку повномасштабної війни область належала до групи провідних індустріально-інноваційних регіонів України. Визначено ключові конкурентні переваги регіону, серед яких вигідне економіко-географічне положення, високий рівень урбанізації, потужний промисловий комплекс, значний людський капітал, науково-освітній потенціал та розвинений ІТ-сектор.

Встановлено, що повномасштабна війна спричинила суттєву трансформацію економічного потенціалу регіонів України, яка проявилася у релокації підприємств, зміні територіальної організації господарства, структурній перебудові економіки та формуванні нових центрів економічного зростання. Виявлено, що попри значні втрати виробничого та людського потенціалу Харківська область зберігає провідні позиції в економічному

просторі держави, посідаючи друге місце за надходженнями до державного бюджету та третє місце за надходженнями до місцевих бюджетів.

Проаналізовано особливості трансформації економічного потенціалу Харківської області в умовах війни. Встановлено зростання ролі переробної промисловості, торгівлі, інформації та телекомунікацій, професійної, наукової та технічної діяльності, що свідчить про поступовий перехід від економіки воєнного часу до моделі відновлення, орієнтованої на виробництво продукції з високою доданою вартістю, інновації та розвиток людського капіталу.

Особливу увагу приділено дослідженню внутрішньорегіональних відмінностей економічного потенціалу Харківської області. Проведений аналіз фінансової спроможності територіальних громад дозволив виявити посилення просторової диференціації розвитку під впливом війни та формування полярних груп громад – фінансово стійких громад із потужною економічною базою та громад, що зазнали найбільших втрат унаслідок бойових дій. На основі інтегральної оцінки соціально-економічних показників та кластерного аналізу здійснено групування територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу та визначено його просторові закономірності.

Встановлено, що важливим чинником розвитку територіальних громад в умовах війни та децентралізації виступає партисипативне врядування, яке сприяє мобілізації місцевих ресурсів, підвищенню інституційної спроможності громад та залученню населення до процесів прийняття управлінських рішень.

На прикладі Краснокутської територіальної громади проведено комплексне суспільно-географічне дослідження особливостей формування та реалізації економічного потенціалу на локальному рівні. Встановлено, що громада характеризується високим рівнем фінансової спроможності, значним природно-ресурсним потенціалом, розвиненим агропромисловим комплексом та високою адаптивністю до воєнних викликів. Обґрунтовано перспективні напрями розвитку громади, серед яких диверсифікація економіки, розвиток агропереробки, підтримка підприємництва, використання рекреаційного потенціалу та посилення механізмів партисипативного врядування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в удосконаленні суспільно-географічного підходу до дослідження економічного потенціалу регіону шляхом його розгляду як територіально організованої системи взаємопов'язаних ресурсів, умов, чинників та можливостей розвитку. Уперше здійснено групування територіальних громад Харківської області за особливостями використання і реалізації економічного потенціалу на основі інтегральної оцінки соціально-економічних показників і кластерного аналізу, проведено комплексне суспільно-географічне дослідження Краснокутської територіальної громади та обґрунтовано напрями удосконалення місцевої

політики розвитку громади. Удосконалено структурно-функціональну модель економічного потенціалу регіону та методичні засади його суспільно-географічного дослідження в сучасних умовах. Подальшого розвитку набули теоретичні положення щодо ролі економічного потенціалу як основи регіонального розвитку та підходи до аналізу трансформації економічного потенціалу регіонів України в умовах війни.

Практичне значення результатів дослідження полягає у можливості їх використання органами державної влади, місцевого самоврядування, науковими установами та громадськими організаціями для оцінювання економічного потенціалу територій, обґрунтування стратегій регіонального розвитку, планування заходів післявоєнного відновлення та підвищення економічної стійкості територіальних громад. Результати дослідження впроваджені у діяльність органів місцевого самоврядування, наукових і громадських організацій, а також у навчальний процес Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження апробовано на міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях. За результатами дослідження опубліковано 18 наукових праць, серед яких 6 статей у фахових виданнях України категорії Б.

Ключові слова: економічний потенціал регіону, регіональний розвиток, суспільно-географічний підхід, просторовий аналіз, Харківська область, Україна, війна, трансформації, центри/точки/полюси росту, територіальна громада, фінансова спроможність, кластерний аналіз, повоєнне відновлення, сталий розвиток, децентралізація.

ABSTRACT

Maliarenko K. O. Socio-Geographical Research of the Economic Potential of a Region. – Qualifying Scientific Work Submitted as a Manuscript.

Dissertation for the Degree of Doctor of Philosophy in Specialty 106 – Geography (Field of Knowledge 10 – Natural Sciences). – V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2026.

The dissertation is devoted to a socio-geographical study of the economic potential of a region, focusing on the peculiarities of its formation, functioning, spatial organization, and transformation under contemporary socio-economic challenges. Particular attention is paid to the analysis of the economic potential of Kharkiv Region as one of the key regions of Ukraine, which has been significantly affected by the full-scale war while retaining its strategic importance for national economic development and post-war recovery.

The relevance of the study is determined by the need to reconsider the role of regional economic potential under wartime conditions, increasing regional disparities, structural transformations of the economy, and the formation of a new model of Ukraine's spatial development. Contemporary challenges highlight the necessity of studying economic potential not only as a set of resources but also as a complex territorially organized system that determines the resilience, competitiveness, adaptability, and recovery capacity of a region. In this context, the socio-geographical approach is of particular importance, as it enables the analysis of economic potential through the interaction of natural-resource, demographic, industrial, infrastructural, institutional, and social components within geographic space.

The aim of the dissertation is to identify the structural-dynamic and spatio-temporal features of regional economic potential based on the theoretical and methodological foundations of human geography.

The theoretical and methodological framework of the study is based on the concepts of human geography, regional studies, spatial development, regional development theory, sustainable development, economic resilience, spatial justice, and participatory governance. The research employs a combination of general scientific, specific scientific, and specialized methods, including analysis and synthesis, systematization, formalization, retrospective analysis, statistical methods, cluster analysis, comparative-geographical and cartographic methods, SWOT analysis, and case study. This methodological approach made it possible to integrate theoretical, regional, and local levels of analysis of economic potential.

The information base of the study includes official statistical materials, legislative and regulatory documents, analytical reports of national and regional authorities, reports of territorial communities, open state registers, data from the State Tax Service of Ukraine, the Financial Capacity of Communities portal, the Dashboard of Local Budget Financial Resources, the Interactive Tax Map of Ukraine, and strategic territorial development documents. A distinctive feature of the research is the use of alternative data sources for assessing economic potential under conditions of limited access to official statistics during martial law.

The dissertation systematizes and generalizes the conceptual and terminological framework for the study of regional economic potential. The place of economic potential within the structure of the integrated territorial potential is determined, and its role as a system-forming factor of regional development is substantiated. A structural-component scheme of the territory's economic potential, a conceptual model of its implementation, structural-logical schemes of cause-and-effect relationships, and an integrated socio-geographical model of the region's economic potential implementation have been developed, which allow for a comprehensive

assessment of the prerequisites, mechanisms, and outcomes of territorial development.

A methodology for the socio-geographical study of regional economic potential is proposed, combining theoretical-methodological, conceptual-analytical, information-statistical, spatial-analytical, and applied research blocks. The expediency of using tax revenues as an indicator for assessing the economic potential of regions and territorial communities under wartime conditions is substantiated.

The socio-geographical prerequisites for the formation of the economic potential of Kharkiv Region are examined. It is established that before the full-scale invasion, the region belonged to the group of leading industrial and innovation regions of Ukraine. Its key competitive advantages included a favorable economic-geographical location, a high level of urbanization, a powerful industrial complex, significant human capital, a strong scientific and educational base, and a developed IT sector.

The study reveals that the full-scale war has caused substantial transformations in the economic potential of Ukrainian regions through business relocation, changes in the territorial organization of economic activity, structural restructuring of the economy, and the emergence of new growth centers. Despite significant losses of production and human capital, Kharkiv Region has maintained its leading position within Ukraine's economic space, ranking second in state budget revenues and third in local budget revenues.

The peculiarities of the transformation of the economic potential of Kharkiv Region under wartime conditions are analyzed. The results indicate an increasing role of manufacturing, trade, information and telecommunications, and professional, scientific, and technical activities. These changes reflect a gradual transition from a wartime economy to a recovery-oriented model focused on high value-added production, innovation, and human capital development.

Special attention is devoted to the analysis of intra-regional differences in the economic potential of Kharkiv Region. The assessment of the financial capacity of territorial communities revealed an increasing spatial differentiation of development under wartime conditions and the emergence of contrasting groups of communities: financially resilient communities with a strong economic base and communities that suffered the most significant losses as a result of hostilities. Based on an integral assessment of socio-economic indicators and cluster analysis, the territorial communities of Kharkiv Region were grouped according to the characteristics of the use and realization of their economic potential, and the spatial patterns of this process were identified.

The study demonstrates that participatory governance is an important factor in the development of territorial communities under conditions of war and decentralization, contributing to the mobilization of local resources, strengthening

institutional capacity, and increasing public involvement in decision-making processes.

Using Krasnokutska Territorial Community as a case study, a comprehensive socio-geographical analysis of the formation and implementation of economic potential at the local level was conducted. The community is characterized by a high level of financial capacity, significant natural-resource potential, a developed agro-industrial sector, and strong adaptability to wartime challenges. Promising directions for further development include economic diversification, agro-processing, support for entrepreneurship, utilization of recreational resources, and strengthening participatory governance mechanisms.

The scientific novelty of the research lies in the improvement of the socio-geographical approach to the study of regional economic potential through its interpretation as a territorially organized system of interconnected resources, conditions, factors, and development opportunities. For the first time, territorial communities of Kharkiv Region were classified according to the peculiarities of economic potential utilization based on an integrated assessment of socio-economic indicators and cluster analysis. A comprehensive socio-geographical study of Krasnokutska Territorial Community was conducted, and directions for improving local development policy were substantiated. The structural-functional model of regional economic potential and methodological foundations for its socio-geographical study under contemporary conditions were further improved. Theoretical provisions concerning the role of economic potential as a basis for regional development and approaches to analyzing the transformation of regional economic potential under wartime conditions were further developed.

The practical significance of the research results lies in their applicability for state authorities, local self-government bodies, scientific institutions, and public organizations in assessing territorial economic potential, developing regional development strategies, planning post-war recovery measures, and strengthening the economic resilience of territorial communities. The results have been implemented in the activities of local governments, scientific and public organizations, as well as in the educational process of V. N. Karazin Kharkiv National University.

The main findings and provisions of the dissertation were presented at international and national scientific conferences. Based on the results of the research, 18 scientific publications were published, including 6 articles in Category B professional journals of Ukraine.

Keywords: regional economic potential, regional development, socio-geographical approach, spatial analysis, Kharkiv Region, Ukraine, war, transformations, growth centers/growth poles, territorial community, financial capacity, cluster analysis, post-war recovery, sustainable development, decentralization.